

- 3) релігійний;
- 4) історичний (оцінка історичного минулого).

Етнічний чинник

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., в Україні проживало 48 240 902 особи, які, представляючи 134 етнічні групи, ідентифікували себе як громадян України. Серед них більшість становили етнічні українці (37 541 693 особи). Але водночас у державі налічувалося 8 334 141 росіянин, 275 800 білорусів, 258 600 молдован, 248 200 кримських татар, 204 600 болгар. Разом представники всіх національних меншин становили 22,2% загальної кількості населення України. З цього 80% з-поміж усіх етнічних неукраїнців становлять росіяни.

Водночас Україна дедалі наближається до формування політичної нації (протягом 2000–2005 рр. кількість тих, хто ідентифікує себе з українським громадянством, зросла з 41 до 54,5%), при цьому частка тих, хто асоціює себе з етнічною групою, коливається в межах 3%, а космополітів стало майже удвічі менше — 2,4% (табл. 17.1).

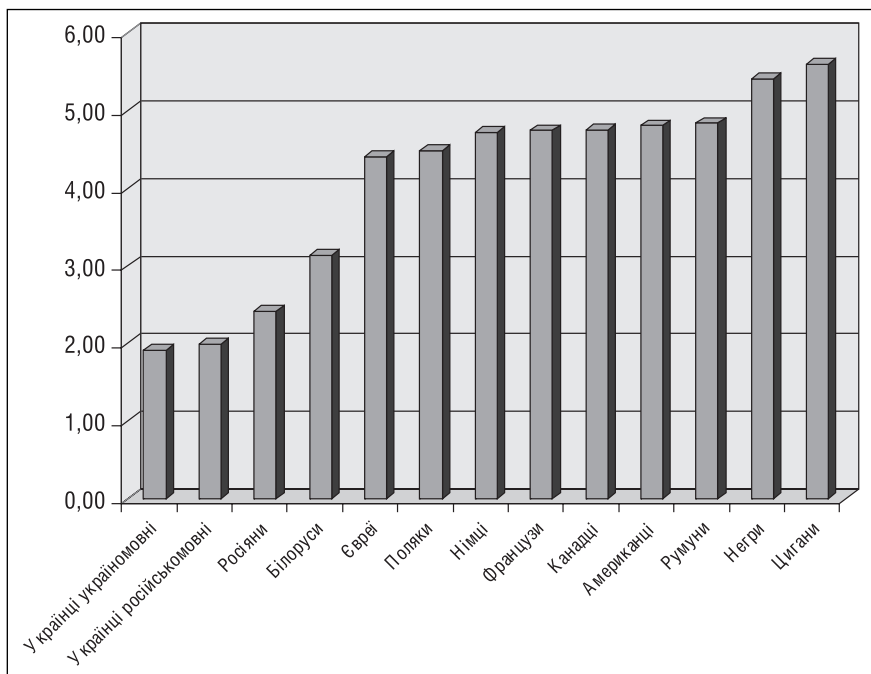
Таблиця 17.1. Динаміка ідентифікації громадян України, за даними Інституту соціології НАН України, %

Ким ви себе в першу чергу вважаєте?	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Не відповіли	0,2	0,3	0,8	0,2	0,2	0,1
Мешканцем села, району чи міста, в якому ви живете	31,3	30,2	31,6	32,3	30,5	24,3
Мешканцем регіону (області чи кількох областей), де ви живете	6,9	8,6	5,9	4,8	6,7	6,4
Громадянином України	41,0	34,6	41,0	41,1	44,2	54,5
Представником свого етносу, нації	0,0	0,0	3,0	2,5	3,1	2,1
Громадянином колишнього Радянського Союзу	12,2	17,8	12,7	13,1	10,7	8,1
Громадянином Європи	2,8	2,8	0,7	0,5	0,7	0,8
Громадянином світу	5,6	5,7	2,7	3,6	2,4	2,4
Інше	0,0	0,0	1,6	2,0	1,4	1,4
Усього	1810 100,0	1800 100,0	1799 100,0	1800 100,0	1800 100,0	1800 100,0

Джерело: Панина Н. Социологический мониторинг. Украинское общество 1994–2005: Год перелома. — К.: ИС НАН Украины, 2005. — С.60.

Водночас актуальним для України залишається досить високий рівень ксенофобії серед громадян. Зокрема, згідно з дослідженнями Київського міжнародного інституту соціології, рівень ксенофобії в Україні зростав з 1994-го до 2001 р. і стабілізувався в 2002–2003 рр.⁹⁸ Тобто цей рівень залежить від політичної ситуації — зростає під час проведенні виборів: у 2004 р., коли проводилися чергові президентські вибори, рівень ксенофобії підвищився, у 2005-му знов повернувся до рівня 2003-го, у 2006-му разом із проведенням чергових парламентських виборів рівень ксенофобії знов зріс до рівня 2004 р.

Найменш упереджено населення України ставиться до україномовних українців, далі йдуть російськомовні українці, потім росіяни та білоруси. Далі з деяким відривом ідуть євреї, потім поляки, німці, французи, канадці, американці, румуни. Найбільш нетерпимо респонденти ставляться до негрів і циган (див. рисунок). Основними чинниками, що впливають на рівень ксенофобії, є економічна ситуація в Україні, війни і конфлікти в різних регіонах світу, які широко висвітлюються в ЗМІ, вибори в Україні (використання під час агітації матеріалів, що спрямовані на роз'єднання, а не на консолідацію представників різних етнолінгвістичних груп).

Рівень ієрархічних упереджень населення України у 2006 р.

Відсутність гострих міжетнічних конфліктів на території країни призвела до ігнорування державними органами необхідності постійної і послідовної роботи. Свідченням цього є фактична незмінність Закону України «Про національні меншини в Україні», прийнятого 1992 р., тобто ще до прийняття Основного Закону України у 2006 р. Досі не ухвалено й Концепцію державної етнополітики України. Залишається ветою Закон України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою», що впродовж багатьох років ускладнює здійснення повноцінної державної політики стосовно інтеграції представників раніше депортованих народів в українське суспільство.

Проте, як свідчить досвід постсоціалістичних країн, конфліктний потенціал міжетнічних відносин накопичується повільно, але може реалізуватися в будь-який момент, якщо держава не здійснює кроків для зняття напруженості між представниками різних етнічних груп. Одним із найголовніших напрямів у цій сфері повинна стати реформа законодавчої бази. Якщо проаналізувати процес модернізації вітчизняного законодавства у сфері етнополітики, то можна побачити, що завдяки ініціативам політичних сил, представлених у парламенті, ці ключові закони було ухвалено в основному ще на початку 1990-х років. Після цього модернізації та суттєвих змін відповідна галузь законодавства фактично не зазнавала. Зокрема, впродовж 2005 р. на розгляд Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин було внесено 26 проектів нормативно-правових актів, які стосувались етнополітики та мовних питань. Із них лише 4 законопроекти й дві постанови безпосередньо стосувалися питання вдосконалення законодавства у сфері забезпечення прав національних меншин. Однак жоден із цих проектів станом на кінець 2005 р. не було доведено до розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради, і лише на один із шести (третя редакція проекту закону про внесення змін до Закону України «Про національні меншини в Україні», № 3558 від 04.03.2005 р.) було отримано висновки Головного науково-експертного управління Верховної Ради України. Поза цим переліком проектів продовжував чекати на визначення своєї долі законопроект «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» (№ 4526 від 16.07.2004 р.), ветоаний ще Президентом України Л.Кучмою у 2004 р. Відтоді ситуація навколо цього законопроекту, на жаль, не змінилася.

Після парламентських виборів 2006 р. можна віднайти 4 законопроекти у сфері етнополітики, висновки щодо яких було надано Головним науково-експертним управлінням парламенту. Фактично всі вони наразі перебувають на стадії доопрацювання. Це проекти законів України «Про національно-культурні автономії національних меншин України» (№ 1062 від 15.06.2006 р., ініціатор — В.Г.Хара, член Партії регіонів), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо використання в судочинстві мов національних меншин)» (№ 2211 від

22.09.2006 р., ініціатор — О.О.Козаченко з блоку Наша Україна), «Про внесення змін до Закону України “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”» (№ 2344 від 17.10.2006 р., ініціатор — В.В.Колесниченко з Партії регіонів), «Про внесення змін до Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”» (щодо регіональних мов та мов меншин) (№ 2347 від 17.10.2006 р., ініціатор — В.В.Колесниченко).

Мовний чинник

Іншим аспектом української поліетнічності є питання про визначення мовної ідентичності. Адже, за даними вищезгаданого перепису, в 2001 р. 5 544 729 етнічних українців вважали рідною російську мову. Отже, сьогодні в країні існують 3 основні національно-мовні групи: україномовні українці, російськомовні українці та російськомовні росіяни, які мають яскраво виражену географічну залежність. Зокрема, на Донеччині російську мову вважають рідною 58,75% українців, що проживають у регіоні (1 612 243 особи з-поміж 2 744 149), на Луганщині — майже половина (49,4%, або 727 403 з 1 472 376), на Харківщині — чверть (25,82%, або 528 914 з 2 048 699). Водночас і серед представників національних меншин зростає кількість тих, хто вважає своєю рідною саме російську мову, а не мову своєї національності. Наприклад, із 91 548 греків російську вважають рідною майже 89% (80 992 осіб).

Унаслідок цього спекуляції на тему статусу російської мови, використання мовних реалій у цілях політичних фактично є чинником, який здатен доконечно поляризувати суспільство, сприяти остаточному зміцненню вододілу між регіонами України.

Законодавчі засади мовної політики визначено в Конституції України та законах України. У ст. 10 Конституції України, яка визначає статус української мови як державної, підкреслюється, що «держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України».

Більшість законів України у сфері мовної політики було ухвалено ще до 1996 р., понад те, Закон України «Про мови в Українській РСР» був ухвалений іще до розпаду СРСР. Питання функціонування української мови як державної регулюється й рішенням Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її в навчальному процесі в навчальних закладах України, а також іншими законодавчими актами, зокрема законами України «Про національні меншини в Україні», «Про освіту», «Про інформацію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про видавничу справу», «Про рекламу», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.».